

Building Tolerance, Understanding
and Dialogue across Communities

Riport: Antiszemizmus Magyarországon

Tartalom

Bevezetés.....	3
A BOND projekt és a kutatás bemutatása	3
Módszertan.....	3
Vezetői összefoglaló	4
1. A magyar zsidóság helyzete	5
2. Antiszemitzmus Magyarországon	7
2.1. Az antiszemitzmus szintje és típusai	7
2.2. Antiszemita sztereotípiák, előítéletek, összeesküvés-elméletek.....	9
2.3. Antiszemita gyűlöletbeszéd és gyűlölet-bűncselekmények	10
2.4. Antiszemitzmus a politikában	11
2.5. Antiszemitzmus a sportban	12
2.6. A zsidó közösség antiszemitzmussal kapcsolatos tapasztalatai és percepciói	13
3. Más kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség	14
3.1. Gyűlöletbeszéd és gyűlölet-bűncselekmények más kisebbségi csoportok ellen	15
4. Antiszemitzmus és az oktatás	16
4.1. Antiszemitzmus és más előítéletesség az iskolákban	16
4.2. Zsidósággal, antiszemitzmussal és a holokauszttal kapcsolatos témák a tantervben.....	16
4.3. Az oktatás szerepe és lehetőségei az antiszemitzmus és más előítéletesség csökkentésében	17
4.4. Oktatási anyagok és programok.....	18
Hivatkozások	19
Projekt tények	24

Bevezetés

A BOND projekt és a kutatás bemutatása

A BOND (Building tOLerance, uNDERstanding and Dialogue across communities) projekt¹ 2023. január és 2024. december között zajlik Lengyelországban, Magyarországon, Olaszországban és Romániában. Fő célja a mélyen gyökerező – különösen az európai zsidósággal szemben jelen levő – előítéletek, gyűlöletkeltő attitűdök és viselkedésmódok kezelése a társadalomban. Célja emellett a megértés, a tolerancia és a párbeszéd elősegítése. A projekt kiemelt hangsúlyt helyez a fiatalok zsidósággal és antiszemizmusmal kapcsolatos ismereteinek bővítésére, valamint a kultúrák és vallások közötti párbeszéd erősítésére. Jelen kutatás a BOND projekt keretében készült, a projekt egyik első lépéseként. A projekt és a kutatás is a Nemzetközi Holokauszt Emlékezési Szövetség (International Holocaust Remembrance Alliance) által elfogadott antiszemizmus definíciót használja.² A kutatás minden fázisa 2023 szeptemberében lezárult, így a 2023. október 7-e után történt események és annak hatásai már nem képezik részét.

A kutatás célja az volt, hogy átfogó képet adjon a magyarországi antiszemizmusról, a projekt további tevékenységeinek megalapozásaként. A kutatásnak ennek folytán voltak korlátai: a

projektben meghatározott időtartam alatt, a projektben meghatározott terjedelemben és a projekt további tevékenységeihez fontos altémák mentén készült.

Módszertan

A kutatás két részből állt.³ Elsőként asztali kutatást végeztünk, hogy összegezzük a magyarországi antiszemizmusmal kapcsolatos, az elmúlt nagyjából tíz évből elérhető szakmai irodalmat a projekt keretében előre meghatározott témákban. Ezt követően kilenc egyéni és öt fókuszcsoportos interjút készítettünk, hogy kiegészítsük az asztali kutatás eredményeit. Egyéni interjúalanyaink voltak: két fiatalokkal foglalkozó szakember, öt antiszemizmusmal és/vagy kisebbségi kérdéssel foglalkozó szakértő, egy LMBTQ+ témájú civil szervezet munkatársa és egy keresztény vallási vezető. Fókuszcsoportos beszélgetést pedig az alábbi csoportokkal folytattunk: zsidó identitású fiatalok, nem zsidó identitású fiatalok, fiatalokkal foglalkozó szakemberek, zsidó civil szervezetek vezetői és munkatársai, valamint zsidó vallási vezetők.⁴ A résztvevők kiválasztása a meghatározott célcsoportokon belül egyrészt célzott megkereséssel, másrészt hólabda módszerrel történt.⁵

1 A BOND projekt honlapja: <https://www.bond-project.eu/>

2 „Az antiszemizmus a zsidók olyan megítélése, amely a velük szembeni gyűlölet kifejezéseként nyilvánulhat meg. Az antiszemizmus verbális és fizikai megnyilvánulásai zsidó vagy nem zsidó személyekre és/vagy e személyek vagyonára, a zsidó közösségi intézményekre és vallási létesítményekre irányulnak.” IHRA, „Az antiszemizmus IHRA által elfogadott munkadefiníciója”, letöltés dátuma: 2023. december. 19. <https://www.holocaustremembrance.com/hu/resources/working-definitions-charters/az-antiszemizmus-ihra-által-elfogadott-munkadefinicioja>.

3 A kutatás minden fázisa 2023 szeptemberéig lezárult.

4 A fókuszcsoportok főbb jellemzői: 1) fővárosi zsidó identitású fiatalok: 18 és 25 év közöttiek, 8 fő - 5 fiú, 3 lány; 2) fővárosi és vidéki nem zsidó identitású fiatalok: 18 és 25 év közöttiek, 6 fő - 3 lány, 3 fiú; 3) fővárosi és vidéki fiatalokkal foglalkozó szakemberek: 9 fő - 6 férfi, 3 nő; 4) fővárosi zsidó civil szervezetek vezetői és munkatársai: 7 fő - 4 férfi, 3 nő; 5) fővárosi és vidéki zsidó vallási vezetők: 4 fő - 3 férfi 1 nő. Az interjúk 2023 május 30 és július 4. között, a fókuszcsoportok pedig 2023 május 31. és június 14. között készültek.

5 A kutatás során korlátot jelentett, hogy több szereplőt, akivel egyéni vagy fókuszcsoportos interjút szerettünk volna készíteni, nem sikerült elérni, vagy nem sikerült időpontot egyeztetni.

Vezetői összefoglaló

Általánosságban véve Magyarországon a zsidóság magas iskolai végzettséggel rendelkezik, és szociálisan és anyagilag is jó helyzetben van mind a felmérések, mind az interjúalanyaink véleménye szerint. A magukat eleve zsidóként identifikálók többnyire nem vallásosak, identitásukban leginkább európai polgárnak, vagy egyenlően zsidónak és magyarnak tartják magukat.

A kutatások szerint az antiszemitizmus szintje Magyarországon utoljára 2010 körül nőtt meg jelentősen, feltehetően a szélsőjobboldali Jobbik népszerűsödéséhez köthetően. 2015 óta az elérhető adatok szerint az antiszemitizmus szintje érdemileg nem változott. Ugyanakkor az interjúalanyok többsége szerint általánosságban növekszik az antiszemitizmus az országban, melynek okaként elsősorban az internetet, emellett az otthoni mintákat, az oktatási rendszer hiányosságait, a társadalom polarizáltságát és a kormányzati Soros-kampányt nevezték meg.

Az antiszemitizmus Magyarországon leginkább összeesküvés-elméletek formájában jelenik meg, de más formái is jelen vannak (pl. érzelmi antiszemitizmus, új antiszemitizmus). Az elérhető adatok alapján az antiszemitizmus leggyakoribb megjelenési formája a gyűlöletbeszéd. A gyűlölet-bűncselekmények száma elenyésző.

Politikai szinten az antiszemitizmus a 2000-es évek második felétől a Jobbikhoz kötődően jelent meg, és a szélsőjobboldali pártok (jelenleg a Mi Hazánk) eszközkészletében azóta is jelen van, bár a korábbiakhoz képest kevésbé direkt formában, kódolt beszéddel palástolva és elsősorban összeesküvés-elméletek formájában. Bár a Fidesz-kormány 2013-ban zéró toleranciát hirdetett az antiszemitizmussal szemben, több olyan témát is a kommunikációja

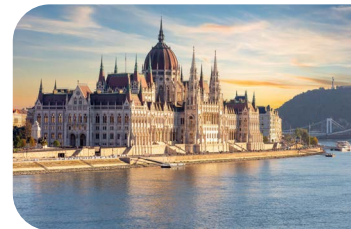
középpontjába állított az elmúlt években, amelyek összefüggnek az antiszemitizmussal. Ilyenek a Soros György elleni kampány, a két világháború közti antiszemita politikusok (pl. Horthy) és művészek (pl. Wass Albert) dicsőítése, a holokauszt emlékezetének torzítása vagy a globális külső ellenség elleni harc. Az antiszemitizmus a sportszurkolói miliőben is megjelenik, elsősorban a focidrukker- és főleg az ultraszcénában.

Egy 2017-es felmérés alapján a zsidók fele tapasztalt élete során antiszemitizmust, a jelen kutatás során megkérdezett zsidó identitású interjúalanyok közül mindenki. Közülük többen kiemelték, hogy a kormány antiszemitizmussal kapcsolatos kettős beszéde negatív hatással van biztonságérzetükre.

Bár az antiszemitizmus kétségkívül jelen van Magyarországon, más kisebbségekkel – elsősorban a romákkal, az LBMTQ+-közösséggel, illetve a migránsokkal – szemben a kutatások és az interjúalanyok szerint is sokkal előítéletesebb a társadalom.

A fiatalokkal foglalkozó szakemberek szerint iskolafüggő, hogy milyen mértékben jelenik meg az antiszemitizmus a diákok között. Ha megjelenik, akkor leginkább verbális formában, és a diákok részéről sokszor nem áll mögötte valódi antiszemita érzélem. Több interjúalany az oktatást az antiszemitizmus csökkentésének egyik legfontosabb eszközeként határozta meg.

1. A magyar zsidóság helyzete

Magyarországon a zsidóság becsült száma 2015-ben 58 936 és 110 679 fő között volt egy 2017-es kutatás szerint.⁶ A kutatás az elérhető adatbázisok mellett magukat zsidóként meghatározó és legalább egy zsidó nagyszülővel rendelkező alanyok megkérdezésével készült. Az eredmények szerint a zsidók nagyjából 85%-a Budapesten élt, és a kisebb településekről a városok felé irányuló mozgás volt megfigyelhető. Képzettségük magasabb, szociális és anyagi helyzetük jobb volt, mint a budapesti átlag. Míg a zsidóság 78%-a volt diplomás, a 18 éven felüli fővárosi népesség esetében ez az arány 32%. A zsidóság 52%-a értelmiségi munkát végzett, 17%-uk vezető pozícióban dolgozott, míg a teljes budapesti népesség esetében az előbbi arány 20%, az utóbbi 6% volt. Identitását tekintve a zsidóság többsége európai polgárnak (30%) vagy egyenlően zsidónak és magyarnak (29%) mondta magát.⁷ A népszámlálás szerint 2011-ben 10 965 fő, 2022-ben pedig 7 635 fő vallotta magát Izraelita vallásúnak.⁸

Ezeket az adatokat az interjúalanyok is megerősítették. Legtöbbjük egyetértett abban, hogy a zsidóság a többi kisebbségi csoporthoz képest privilegizált helyzetben van Magyarországon. Kiemelték, hogy ez fokozottan igaz Budapestre. Vidéken a zsidóság, elsősorban a holokauszt következtében, sokkal

kisebb létszámban és neheztelt körülmények között van jelen – többek szerint egyre aktívabban, de volt olyan zsidó vezető, aki szerint vidékről eltűnőben van a zsidóság.

Az említett 2017-es kutatás szerint a magyar zsidóság nagy része nem vallásos. Bár 70%-uk nem akarta, hogy a zsidóság teljes mértékben asszimilálódjon, a többség támogatta a kevert házasságot. A túlnyomó többségük (75%) összetartozást érzett Izraellel, azonban nem gondolkodott komolyan az Izraelbe költözésen. A magyar zsidók a teljes népességhez képest nagyobb arányban voltak ellenzéki szavazók és baloldali-liberális irányultságú média fogyasztói. Világnézeti és politikai attitűdök tekintetében is inkább elfogadónak, nyitottnak voltak mondhatóak a társadalomhoz képest.⁹

Magyarországon három elismert zsidó egyház van: a magát zsidóként identifikáló népesség körében 2017-ben legismertebb¹⁰ Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (Mazsihisz), mely a neológ irányzatot képviseli¹¹, a második legismertebb Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség (EMIH), mely a status quo ante, azaz középutas irányzatot képviseli¹², és a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség (MAOIH), mely

6 Kovács András és Barna Ildikó, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben: Egy szociológiai kutatás eredményei (Budapest: Szombat, 2017), 12-15. „A becslés során a kutatók a budapesti összlakosság demográfiai sajátosságait – a korcsoportos bontású budapesti lakosság elveszületési és halálozási arányszámait – vetítették az ország zsidó népességére, mert a túlélő zsidóság kétharmad része budapesti volt, és a vidéki zsidóság túlnyomó része is fokozatosan a fővárosba költözött. A népességnövekedés (esetünkben csökkenés) becslését a demográfiai számítások szabályainak megfelelően a női népességszámok alapján végezték. A becslés során számításba vették a kivándorlásról rendelkezésre álló adatokat.”

7 Kovács és Barna, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben, 64.

8 Központi Statisztikai Hivatal oldalán (ksh.hu) elérhető népszámlálási adatok.

9 Kovács és Barna, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben, 156.

10 Kovács és Barna, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben, 177.

11 Mazsihisz, „Magyar zsidó történelem az ókortól napjainkig,” letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://mazsihisz.hu/a-zsidosagrol/tortenelem/magyar-zsido-tortenelem/magyar-zsido-tortenelem-az-okortol-napjainkig>.

12 EMIH, „Bemutatózás: Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség,” letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://zsido.com/emih/bemutakozas/>.

az ortodox irányzatot¹³. Ezekon kívül van két kisebb zsidó vallásos közösség, a reform Bét Orim¹⁴ és Szim Salom¹⁵.

Az állam számos zsidó szervezetet támogat, ezt ideológiai alapon, szelektíven teszi, amely megosztottságot teremt a zsidó szervezetek között.¹⁶ Zsidó identitású interjúalanyok szerint a nagymértékű támogatások is növelhetik a társadalomban az antiszemizmust.

Több interjúalany szerint a zsidóság elsősorban kulturálisan, emellett vallásilag jelenik meg a magyar társadalomban. A zsidó civil életben aktív interjúalanyok kiemelték, hogy a zsidó civil és vallási szféra ma Magyarországon elválik egymástól. Szinte minden interjúalany felhozta, hogy a zsidóság politikailag megosztott, és a zsidó egyházak politikai és gazdasági értelemben is függenek az aktuális politikai helyzetűtől.

13 MAOIH, "Bemutatózás: Az orthodoxia rövid története," letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://maoih.hu/bemutakozas/orthodoxia-tortenete/>.

14 Bét Orim, "A Bét Orim története," letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://betorim.hu/kozoseg/dokumentumok/a-bet-orim-tortenete/>.

15 Szim Salom, "Kik vagyunk?," letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://www.szimsalom.hu/bemutakozunk/kik-vagyunk/>.

16 NOA, Nemzeti jelentés az antiszemizmus elleni és a zsidó élet támogatását célzó kormányzati intézkedésekről (Brüsszel: NOA és CEJI, 2022), 10.

2. Antisze­mitizmus Magyarországon

2.1. Az antisze­mitizmus szintje és típusai

Magyarországon a rendszerváltás után azonnal újra felszínre került az addig elfojtott antisze­mitizmus, szintje azonban azt ezt követő két évtizedben nem nőtt számottevően. A társadalom felnőtt lakosságának mintegy negyede volt antisze­mitának tekinthető.¹⁷ Az antisze­mitizmus szintje 2010 körül nőtt meg jelentősen, amit több kutatás is a szélsőjobb­oldali Jobbik népszerűsödéséhez köt.¹⁸ A Kovács András hagyományosnak számító módszertanával, éveken át készített felmérések szerint 2015 és 2019 között érdemben nem változott az antisze­mitizmus szintje. 2019-ben a társadalom 36%-a volt mérsékelt­en vagy erősen antisze­mitának tekinthető¹⁹, 2021-ben az Action and Protection League 16 ország­ra kiterjedő kutatása szerint 42%-a.²⁰ Magyarországon, ahogy a visegrádi országokban is, az antisze­mitizmus leginkább összeesküvés-elméletek formájában jelenik meg.²¹

Az elérhető kutatások az antisze­mitizmus alábbi formáit különböztetik meg:

- Az **elsődleges antisze­mitizmus**, vagyis a hagyományos zsidóellenesség három kategóriát takar. A kognitív antisze­mitizmus, mely a zsidókkal kapcsolatos negatív

tévképzeteket jelenti, 2021-ben a magyarok 17%-ánál erősen, és 42%-ánál mérsékelt­en volt jelen. Az affektív antisze­mitizmus a zsidókkal kapcsolatos negatív érzelme­ket jelenti, és a magyarok 25%-ára erősen, 23%-a mérsékelt­en volt jellemző 2021-ben. A konatív antisze­mitizmus a zsidóellenes előítélet­en alapuló cselekedetre, diszkriminációra való hajlandóságot méri. Ez 2021-ben 15%-ban erősen, és 34%-ban mérsékelt­en volt jelen a válaszadóknál. Minden kategóriát összesítve, az Action and Protection League 16 ország­ra kiterjedő kutatása szerint 2021-ben 24% volt erősen és 18% mérsékelt­en elsődleges antisze­mitának tekinthető, összesen tehát a magyarországi lakosság 42%-a.²²

- A **másodlagos antisze­mitizmus** a holokausztot tagadó, torzító vagy relativizáló kijelentéseket takar. Az Action and Protection League 2021-es felmérése szerint a magyarok 17%-a erősen, és 46%-a mérsékelt­en volt másodlagosan antisze­mitának tekinthető.²³
- Az **új antisze­mitizmus** leegyszerűsítve az antisze­mita alapú Izrael-kritikát vagy Izrael-ellenességet jelenti. Arra vonatkozik, amikor a zsidóellenes érzelme­k Izraelre vetítődnek ki, Izrael kerül a középpontjukba, lehetővé téve ezzel az antisze­mita kijelentések megfogalmazását politikailag korrekt

17 Kovács, András, *Stranger at hand. Antisemitic prejudices in post-communist Hungary* (Leiden: Brill, 2011).

18 Hann Endre és Róna Dániel, *Antisze­mita előítéletesség a mai magyar társadalomban* (Budapest: TEV, Medián, 2015), 13; Barna, Ildikó and Félix Anikó, ed., *Modern Antisemitism in the Visegrad Countries* (Budapest: Tom Lantos Institute, 2017), 14; Félix Anikó, *Antisze­mita incidensek jelentés 2019-2020* (Budapest: Mazsihisz, 2020), 47.

19 Félix, *Antisze­mita incidensek jelentés 2019-2020*.

20 Kovács, András and Fischer György, *Antisemitic Prejudices in Europe: Survey in 16 European Countries* (Budapest: Action and Protection League, 2021), 58.

21 Barna, Ildikó et al., *Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries* (Budapest: Tom Lantos Institute, 2022).

22 Kovács and Fischer, *Antisemitic Prejudices in Europe: Survey in 16 European Countries*, 19-36.

23 Kovács and Fischer, *Antisemitic Prejudices in Europe: Survey in 16 European Countries*, 47-49.

módon.²⁴ Olyan kifejezések tartoznak ide, amelyek Izrael államát természeténél fogva gonosznak tekintik – démonizálják, kettős mércét alkalmaznak ellene, és tagadják Izrael létezésének jogát.²⁵ Magyarországon az Action and Protection League 2021-es felmérése szerint 13% erősen és 40% mérsékelten vallott antiszemita nézeteket Izrael ellen.²⁶

- **Látens antiszemizmus:** azokat nevezzük látens antiszemitának, akik az antiszemizmust mérő kutatások során igyekeznek elkerülni, hogy antiszemita válaszokat adjanak. Ez általában a hagyományos zsidóellenességet vizsgáló kérdéseknél sikerül, a másodlagos és az új antiszemizmust vizsgáló kérdéseknél viszont nem, mivel azt nem feltétlenül érzékelik antiszemitának.²⁷

Az egyik antiszemizmus-kutatással foglalkozó interjúalany ezek mellett az antiszemizmus jelenlétének három szintjét különböztette meg a társadalomban: 1) előítéletesség, negatív sztereotípiák a zsidókról, 2) antiszemita nyelvezet jelenléte a társadalmi diskurzusokban és a médiában, 3) politikai céllal megjelenő antiszemizmus. Ez a három szint piramidális összefüggésben van egymással: azok nagy része, akik az antiszemita nyelvezetet használják, feltételezhetően előítéletesek is, míg nem mindenki használ antiszemita nyelvezetet, akinek vannak előítéletei.

Az interjúalanyok többsége az antiszemizmust a zsidósággal kapcsolatos ellenérzéseként, szembenállásként, negatív megnyilvánulásként definiálta, illetve egy fiatalokkal foglalkozó szakember egyfajta világmagyarázatként határozta meg. Lehetséges megnyilvánulási formáiként az érzelmi, verbális, nonverbális

és fizikai antiszemizmust említették. Megjelent a vallási alapú és a „faji” alapú antiszemizmus megkülönböztetése, illetve többen kiemelték, hogy tapasztalataik szerint az antiszemizmusban gyakran keveredik a zsidóság vallásként, népként/etnikumként, kultúráként vagy hagyományként való értelmezése. Sokan a magyarországi antiszemizmus legjellemzőbb formájának az összeesküvés-elméleteket tartják, illetve volt, aki kiemelte, hogy az antiszemizmus leginkább gazdasági kontextusban jelenik meg. Többen kitértek az új antiszemizmusra (antiszemita Izrael-kritikára és -ellenességre), mint az antiszemizmus egyik komplex területére, ahol nagyon nehéz eldönteni, hogy egy adott kijelentés antiszemitának tekinthető-e, és amely többen szerint inkább Nyugat-Európában jellemző, de egyre erősödik Magyarországon is, különösen a (radikális) baloldalon. Kutatók és a zsidó közösség tagjai emellett még kiemelték a második világháborúban és a magyarországi holokausztban viselt magyar felelősség kérdésében megnyilvánuló antiszemizmust.

Az interjúalanyok többsége egyetértett abban, hogy az antiszemizmus az elmúlt 10-15 évben nőtt valamilyen mértékben. Ennek okaként elsősorban az internetet jelölték meg, amely megfogalmazásukban elősegíti az antiszemita tartalmak gyors terjedését, valamint normalizálja azok jelenlétét. Másodsorban az otthonról hozott mintákat említették, de többen felhozták a magyar oktatási rendszer hiányosságait is. Több interjúalany szerint a magyar társadalom alapvetően fogékony az előítéletekre, így az antiszemizmusra is. Az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy a válságok – beleértve a COVID-19 járványt is – mindig hatnak az előítéletekre, mivel felborítják az éppen aktuális társadalmi rendet, és gyakran eredményeznek

24 Barna et al., Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries, 15.

25 Natan Sharansky, "3D Test of Anti-Semitism: Demonization, Double Standards, Delegitimization," Jewish Political Studies Review 16, no. 3-4 (2004).

26 Kovács and Fischer, Antisemitic Prejudices in Europe: Survey in 16 European Countries, 54.

27 Kovács and Fischer, Antisemitic Prejudices in Europe: Survey in 16 European Countries, 56.

széles körben anyagilag bizonytalan helyzetet. Ilyenkor sokan keresnek bűnbakot, amit gyakran a politikai szereplők is a kisebbségi csoportokban találnak meg. A COVID-19 járvány a fiataloknál sok esetben elmagányosodáshoz vezetett, amitől nyitottabbá váltak a kisebbségek ellen irányuló összeesküvés-elméletekre is.

Az antiszemitizmus-kutatással foglalkozó megkérdezett szakemberek és egy 2022-es kutatás²⁸ szerint is a nem alapvetően irreleváns az antiszemitizmussal kapcsolatban. Ez utóbbi kutatás szerint a nem hatása a legtöbb esetben csak akkor szignifikáns, ha más attitűdinális változókat (pl. más csoportokkal szembeni előítéletek, populizmus, nacionalizmus) nem tartunk kontroll alatt. A kutatás továbbá kimutatta, hogy a különböző típusú antiszemitizmusoknál lehet még a nemnek hatása – például a másodlagos antiszemitizmus esetében a férfiak antiszemitábbak.

2.2. Antiszemita sztereotípiák, előítéletek, összeesküvés-elméletek

A magyar társadalomban jelen levő antiszemita sztereotípiák és előítéletek több kategóriába sorolhatóak. Egy 2022-es, több országra kiterjedő kutatás²⁹ felmérte a különböző típusú antiszemita előítéletekben való hitet. Az egyik vizsgált kategória a tradicionális, vallási alapú antijudaizmus volt. Ebbe tartozik például az a kijelentés, hogy Jézus megfeszítése a zsidók megbocsáthatatlan bűne (ezzel 16% értett egyet). Egy másik kategória az összeesküvésen alapuló antiszemita sztereotípiák, előítéletek. Ide tartozik például, hogy a zsidóknak

túl nagy befolyása van Magyarországon (25% értett egyet), a zsidók uralni akarják a világot (23% értett egyet) és ki akarják terjeszteni befolyásukat a globális gazdaságra (40% értett egyet), céljaik elérése érdekében másoknál gyakrabban használnak kétes gyakorlatokat (18% értett egyet), és gyakran ők tevékenykednek titokban a színpalak mögött (17% értett egyet).³⁰ Megjelennek Magyarországon a holokauszttal kapcsolatos antiszemita narratívák is. Ilyen például, hogy a zsidók előnyöket próbálnak kovácsolni a háború és a holokauszt alatti üldöztetésükből (28% értett egyet), ők is hibásak az őket ért üldöztetésért (17% értett egyet), és túl sokat beszélnek a holokausztról (31% értett egyet).³¹

Ezen kategóriákon kívül jelen vannak más antiszemita elméletek is. Ilyen például, hogy zsidók nem lehetnek egy ország egyenrangú tagjai, mert mindig hűségesebbek maradnak a zsidósághoz vagy Izraelhez, mint a nemzethez, amellyel Magyarországon a teljes népesség 35%-a egyetértett 2019-ben.³² Valamint a COVID-19 járvánnyal kapcsolatban is megjelentek antiszemita elméletek: a COVID-19 vírust a zsidók hozták létre és/vagy terjesztik, politikai vagy gazdasági előnyszerzés céljából, vagy azért, hogy leszámoljanak ellenségeikkel és bosszút álljanak történelmi elnyomóikon.³³ Az antiszemita toposzok közül a szélsőjobboldalon megjelenik még a kommunizmust és zsidóságot egybemosó narratíva is, amely a zsidókat teszi felelőssé a kommunista rendszerek bűneiért a magyar nép ellen.³⁴

A zsidók a különböző előítéletes narratívák interszekciójában „háttérhatalom”-ként gyakran úgy jelennek meg, mint akik felelősek különböző kisebbségi csoportok magyarországi

28 Barna et al., Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries, 90.

29 Barna et al., Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries.

30 Barna et al., Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries, 27-32.

31 Barna et al., Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries, 54-63.

32 Félix, Antiszemita incidensek jelentés 2019-2020, 84.

33 Barna, Ildikó and Knap Árpád, "An exploration of coronavirus-related online antisemitism in Hungary using quantitative topic model and qualitative discourse analysis," *East European Journal of Society and Politics* 7, no. 3 (2021): 80-100.

34 Barna, Ildikó and Knap Árpád, "Antisemitism in Contemporary Hungary: Exploring Topics of Antisemitism in the Far-Right Media Using Natural Language Processing," *Theo Web Academic Journal of Religious Education* 18, no. 1 (2019): 75-92.

megjelenéséért. A narratívák szerint ezzel céljuk, hogy aláássák a magyar nemzetet. Szélsőjobboldali narratívák szerint például a zsidók (pl. Soros György) szervezik a muszlim bevándorlást, hogy így gyengítsék meg a keresztény Európát és a nemzetállamokat.³⁵ Hasonlóképp, a zsidók a romákat „biológiai fegyverként” használják a magyarok ellen³⁶, „homopropagandistaként” pedig a homoszexualitás és a deviancia terjesztésén dolgoznak a kereszténységgel és a fehér emberekkel szemben³⁷.

Az interjúalanyok ezek mellett megemlézték még, hogy gyakori sztereotípiák a zsidókkal szemben a görbe orr, a pajesz és a kalap viselete, ezek mellett pedig, hogy baloldaliak, okosak, befolyásosak, telhetetlenek, kulturálisan felsőbbrendűnek tartják magukat, kommunisták, vagyonosak, vezető pozíciókat foglalnak el, és egymást segítik ezekbe a pozíciókba jutni a magyarok kárára. A kutatások eredményeivel egybevetve több elterjedt véleménynek látják, hogy a zsidók túl sokat beszélnek a holokausztról, illetve, hogy anyagi haszonszerzés céljából más szituációkban is mindig áldozatként állítják be magukat. Az összeesküvés-elméleti antiszemitizmushoz kapcsolódóan több említették a 19. századi vérvádat, a 20. századi tördőfélméletet, amely a zsidókat teszi felelőssé Trianonért, azt a hitet, hogy ők okozták a világválságot, valamint a COVID-járvány utáni újvilágrend-elméletet, amely szerint a járványt és az azt követő gazdasági problémákat zsidó hatalmasok arra akarják

kihaszni, hogy kiterjessék befolyásukat és hatalmukat az emberek és az országok felett.³⁸ Az új antiszemitizmushoz kapcsolódóan pedig gyakori véleménynek tartják, hogy a zsidók gyilkolják a palesztinokat.

2.3. Antiszemita gyűlöletbeszéd és gyűlölet-bűncselekmények

Magyarországon az állami szervek nem publikálnak hivatalos adatokat az egyes kisebbségi csoportokkal szembeni gyűlöletbeszédéről és gyűlölet-bűncselekményekről. Az elérhető hivatalos statisztikai adatok minden kisebbségi csoport tagja elleni erőszakot egyben kezelnek, és nem feltétlenül fedik a valóságot.³⁹ Ezek alapján a gyűlölet-bűncselekmények száma elenyésző.⁴⁰ Magyarországon nincsen szisztematikus és mindenre kiterjedő monitoring, de a témát vizsgáló civil szervezetek szerint az országban évente nagyjából 30-60 antiszemita incidens történik – leggyakoribb a gyűlöletbeszéd, a személy vagy vagyon elleni fizikai erőszak elenyésző.⁴¹

Minden interjúalany egyetértett abban, hogy Magyarországon az antiszemitizmus elsősorban verbálisan jelenik meg, de emellett említették néhányan a temetők, zsinagógák megrongálását is. A megkérdezettek szerint leginkább összeesküvés-elméletek formájában jelenik meg az antiszemitizmus, de többen hangsúlyozták,

35 Barna and Knap, "Antisemitism in Contemporary Hungary", 75-92.

36 Barna and Félix, ed. Modern Antisemitism in the Visegrád Countries, 67.

37 Barna and Knap, "Antisemitism in Contemporary Hungary", 75-92.

38 A középkorból származó vérvádak szerint a zsidók a vallási rituálékhoz keresztény gyermekeket ölnek és vérüket felhasználják a peszáchi kovásztalan kenyér elkészítéséhez. A 20. századi tördőfélmélet szerint Németország első világháborús vereségének egyik oka a zsidóság volt, akik belső ellenségként a destruktív viselkedésükkel háttasúrták a német csapatokat. Az elmélet Magyarországon is meghonosodott, a két világháború közötti narratívák része volt, hogy a háború elvesztése nem a csapatokon múlt, hanem a sajtón. A 21. századi újvilágrend-elmélet szerint a globális politikai és gazdasági elit árnyékormányok segítségével egy világkormány létrehozását tervezi, amellyel megszüntetik a szuverén kormányokat és autoriter világvézetés fog kialakulni.

39 Uszkiewicz, Erik, "Anomalies in the application of law related to hate crimes," Hungarian Journal of Legal Studies 61, no. 3 (2021): 325-41; FRA, Antisemitism: Overview of antisemitic incidents in the European Union 2011-2021 (Bécs: FRA, 2022).

40 Belügyminisztérium, "Bűnügyi Statisztikai Rendszer," letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://bsr.bm.hu/Document>.

41 Félix, Antiszemita incidensek jelentés 2019-2020, 10-16; TEV, Antiszemita gyűlölet-bűncselekmények és incidensek Magyarországon: 2020. éves rövid jelentés (Budapest: TEV, 2020); FRA, Antisemitism.

hogy elterjedt a burkoltan, rejtetten, utalgatások formájában megjelenő antiszemitizmus („szalonzsidózás”) és az antiszemita humor is.

2.4. Antiszemitizmus a politikában

A magyar politikában a 2010 utáni években jelen lévő antiszemitizmus elsősorban a (néppártosodás⁴² előtti) Jobbikhoz köthető, bár a szélsőséges párt egyre gyakoribb közéleti szereplései és népszerűvé válása már a 2010 előtti években érzékelhetően megnövelte az antiszemitizmus jelenlétét és elfogadottságát a közbeszédben, majd kimutathatóan megerősítette az antiszemita attitűdöket is.⁴³ Bár a Fidesz-kormány 2013-ban zéró toleranciát hirdetett az antiszemitizmussal szemben⁴⁴, a párt választási és kommunikációs stratégiájának szerves része elsajátítani témákat a szélsőjobbtól, melyeket aztán a teljes társadalomnak terjeszt a hozzá köthető médián keresztül⁴⁵. Az antiszemitizmushoz kapcsolható ilyen témák a Soros Györggyel kapcsolatos összeesküvés-elméletek, Horthy dicsőítése, a holokauszt emlékeztetének eltorzítása, és az állandó retorika, miszerint a Fidesz a nemzetet védi egy külső, globális ellenségtől.⁴⁶ Ezek

mellett 2015 óta több, szélsőséges, antiszemita kijelentéseiről ismert közéleti szereplő kapott magas állami kitüntetést (pl. Bayer Zsolt, Raffay Ernő).⁴⁷ A politikai szereplők közül leginkább a Jobbikból 2018-ban kivált, szélsőjobboldali Mi Hazánk alkalmaz antiszemita elemeket, bár a Jobbikra korábban jellemző, akár nyílt antiszemita megnyilvánulások helyett már „csak” kódolt, burkolt, jórészt összeesküvés-elméletes „csomagolásban” (pl. a Rotschildeket támadva, az új világrend elméletet propagálva). Az antiszemitizmus politikai jelenléte erősen kötődik a Novák Elődhez köthető kuruc.info portálhoz, aki korábban a Jobbik, ma pedig a Mi Hazánk prominens politikusa.⁴⁸

Több interjúalany szerint Magyarországon az antiszemitizmus átpolitizált téma. Sokan kiemelték a Fidesz-kormány Soros György elleni kampányát, mint ami hatott az antiszemitizmusra. Bár a kormány szerint a kampány nem volt antiszemita⁴⁹, az interjúalanyok többsége annak érzékelte, mivel a kampány Soros Györgyöt a hagyományos antiszemita sztereotípiák mentén ábrázolta. A kampány hatása is az antiszemita értelmezést erősíti: mivel a Soros-ellenes plakátokon gyakran jelentek meg antiszemita feliratok és jelképek (pl. „bűdös zsidók”, Dávid-csillag),⁵⁰ a kampány kétségkívül mozgósított antiszemita

42 Bíró-Nagy, András and Boros, Tamás, "Jobbik going mainstream: Strategy shift of the far-right in Hungary," in *Extreme right in Europe*, ed. Jamin Jerome (Brüsszel: Bruylant, 2016): 243–63; Héjj, Dominik, "The rebranding of Jobbik," *New Eastern Europe* 29, no. 6 (2017): 83–90.

43 Hann és Róna, *Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban*, 2015, 13; Barna and Félix, *Modern Antisemitism in the Visegrád Countries*, 14; Félix, *Antiszemita incidensek jelentés 2019-2020*, 47.

44 Miniszterelnöki honlap, "Zéró tolerancia van az antiszemitizmussal szemben," letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/zero-tolerancia-van-az-antiszemitizmussal-szemben/>.

45 Bálint Kata et al., „Minél jobbra, minél jobban” – A magyar (szélső)jobb 100 évvel Trianon után (Budapest: Political Capital, 2020), 14.

46 Berend, Nóra, "Renationalized History and Antisemitism in Hungary," *Israel Journal of Foreign Affairs* 16, no. 2 (2022): 216-28.

47 NOA, Nemzeti jelentés az antiszemitizmus elleni és a zsidó élet támogatását célzó kormányzati intézkedésekről, 10.

48 Barna and Knap, "Antisemitism in Contemporary Hungary," 75-92.

49 HVG, "Így válaszolt Orbán a Mazsihisz-elnöknek, aki a Soros-kampány leállítására kérte," HVG, 2017. július 7. https://hvg.hu/itthon/20170707_orban_mazsihisz_valasz; HVG, "Szijjártó a Jerusalem Postnak: Nem azért utáljuk Sorost, mert zsidó," HVG, 2019. február 21. https://hvg.hu/vilag/20190221_Szijjarto_a_Jerusalem_Postnak_Nem_azert_utaljuk_Sorost_mert_zsido; ATV, "Szijjártó Péter: azok az antiszemiták, akik azt állítják, Soros Györggyel a vallása miatt vitatkozik a kormány," ATV, 2020. július 23. <https://www.atv.hu/belfold/20200723/szijjarto-peter-azok-az-antiszemitak-akik-azt-allitjak-soros-gyorggyel-a-vallasa-miatt-vitatkozik-a-kormany>.

50 A Soros-plakátokon megjelenő antiszemita üzenetekkel kapcsolatban a MAZSIHISZ akkori elnöke, Heisler András nyílt levelet írt Orbán Viktor miniszterelnöknek. 444, "A Mazsihisz elnöke Orbánnak: Vonják vissza utcáinkról és tereinkről a plakátokat!," 444, 2017. július 6. <https://444.hu/2017/07/06/a-mazsihisz-elnoke-orbannak-vonjak-vissza-utcainkrol-es-tereinkrol-a-plakatot>.

érzelmeiket. Több szakember szerint azok, akiknek vannak antiszemita érzelmeik, antiszemitaaként dekódolták a kampányt, azok számára viszont, akiknek nincsenek, nem hordozott antiszemita konnotációt. Emellett többen megemlítették, hogy a magyar kormány nem megfelelő emlékezetpolitikája is hatással lehet az antiszemitizmusra.

Több zsidó identitású interjúalany kiemelte, hogy a kormány részéről az antiszemitizmussal kapcsolatban kettősbeszéd figyelhető meg: miközben zéró toleranciát hirdetett az antiszemitizmussal kapcsolatban, és nagy összegekkel – bár szelektíven – támogat zsidó szervezeteket és ügyeket, antiszemita személyeket támogat, és együttműködik antiszemita eszméket is terjesztő szereplőkkel.⁵¹

Magyarországot ábrázoló molinókat és kiegészítőket.⁵⁴

A megkérdezett szakértő szerint a lelátókon megjelenő antiszemitizmusnak három típusa van: 1) nyílt antiszemita megnyilvánulások (pl. izraeli sportolókkal szemben); 2) összeesküvés-elméletek (pl. a büntetések mögött meghúzódó vélt zsidó érdekek); 3) a zsidó szó használata negatív jelzőként ideológiai vagy politikai tartalom nélkül. A sportmérkőzéseken leggyakrabban a cigányozás jelenik meg, az antiszemitizmus ritkábban, de a megjelenő rasszizmus tartalmát mindig nagyban befolyásolja az aktuális politikai diskurzus.

2.5. Antiszemitizmus a sportban

A sportágak közül leginkább a labdarúgásban jelenik meg Magyarországon az antiszemitizmus. A magyar futballszurkolók diszkriminatív és rasszista viselkedése többször okozott problémát: a 2020-as labdarúgó Európa Bajnokság ideje alatt nemzetközi visszhangja lett, 2021-ben pedig az UEFA megbüntette a Magyar Labdarúgó Szövetséget (MLSZ) több más mellett 100 000 eurós pénzbüntetésre is.⁵² Egy felmérés szerint a büntetést a megkérdezettek 57%-a helyeselte, és csak 38%-a találta túl szigorúnak.⁵³ 2022-ben az UEFA politikai szimbólumnak minősítette és betiltotta az UEFA által szervezett versenyeken a Nagy-

51 24.hu, "Állami támogatásból vett dobogókői telket a Kítőrés túra szervezője, de senki sem árulja el, hol épül fel a turistaház," 24.hu, 2023. október 31. <https://24.hu/kozelet/2023/10/31/hazajaro-honismereti-es-turista-egyesulet-egyesulet-kitores-tura-allami-tamogatas-bethlen-gabor-alapkezo-moys-zoltan-dobogoko-turistahaz/>; Bálint et al, „Minél jobbra, minél jobban.

52 Magyar Labdarúgó Szövetség, "Közlemény az Euro 2020 három magyar mérkőzése kapcsán hozott fegyelmi döntés háttéréről," letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://szovetseg.mlsz.hu/hir/kozlemeny-az-euro-2020-harom-magyar-merkozesek-kapcsan-hozott-fegyelmi-dontes-hattererol>.

53 Félix, Antiszemita incidensek jelentés 2019-2020, 21;

54 Telex, "UEFA: We have not permitted the use of Greater Hungary symbols at football matches," Telex, March 22, 2022. <https://telex.hu/english/2023/03/22/uefa-we-have-not-permitted-the-use-of-greater-hungary-symbols-at-football-matches>.

2.6. A zsidó közösség antiszemizmussal kapcsolatos tapasztalatai és percepciói

Egy 2017-es felmérés⁵⁵ szerint a magyar zsidók 48%-a tapasztalt antiszemizmust élete során, ami jelentős csökkenés az 1999-es kutatáshoz⁵⁶ képest, ahol még 75% volt ez az arány. Ezzel szemben a magyar zsidók percepciója szerint 1999. óta nőtt Magyarországon az antiszemizmus: a 2017-es kutatásban a válaszadók inkább tartották antiszemitának a magyar társadalmat és valószínűbbnek látták a zsidóüldözés bekövetkeztét is, mint 1999-ben.⁵⁷ Bár zsidó szervezetek szerint a kormány megfelelően garantálja a közösség biztonságát és testi épségét, nem tesz eleget az előítéletesség ellen, például az oktatás, a média, és a kultúrák közötti párbeszéd terén.⁵⁸

Minden általunk megkérdezett zsidó identitású fiatal és zsidó civil találkozott már öt évtől antiszemita megjegyzéssel szóban vagy írásban (online). Emellett többen beszámoltak arról, hogy az antiszemita incidensek elkerüléséért elrejtették zsidó identitásukat. Ennek ellenére, több zsidó identitású interjúalany alacsonynak tartja az antiszemizmus szintjét Magyarországon, és nem érzékelte, hogy növekedett volna az elmúlt 10-15 évben. Amellett, hogy szerintük az ország biztonságos a zsidók számára, többen beszámoltak arról,

hogy a politikában megjelenő kettősbeszéd következtében folyamatos bizonytalanságot is megélnék azzal kapcsolatban, hogy a jelenlegi helyzet bármikor megváltozhat. Egy zsidó vallási vezető kiemelte, hogy a keresztények között jelen van több, a vallásban gyökerező antiszemita narratíva, amit az egyházak a kellő információk átadásával csökkenthetnének. Több zsidó identitású fiatal interjúalany szerint a zsidó közösségek, egyházak is hajlamosak a zsidó identitást a holokauszt traumájára építeni, ami véleményük szerint nem segíti az antiszemizmus csökkentését az országban.

55 Kovács és Barna, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben, 111.

56 Kovács András, szerk., Zsidók a mai Magyarországon. Az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményei (Budapest: Múlt és Jövő Kiadó, 2002).

57 Kovács és Barna, Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben, 121.

58 NOA, Nemzeti jelentés az antiszemizmus elleni és a zsidó élet támogatását célzó kormányzati intézkedésekről, 24.

3. Más kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség

A magyar társadalom meglehetősen kirekesztő a kisebbségi csoportokkal szemben, több kisebbségi csoporttal szemben is elterjedtek az előítéletek és sztereotípiák. A felmérések szerint a zsidók az egyik legkevésbé elutasított csoport. Míg 2014-ig a romákkal szembeni elutasítottság volt a legmagasabb, azt követően a bevándorlók/migránsok váltak a leginkább elutasítottá.⁵⁹

Több interjúalany véleménye szerint az előítéleteknek általában ugyanaz a gyökere, például a bizonytalanság (szociális, gazdasági, egzisztenciális), az információhiány, az oktatás problémái, a politikai szemlélet, a rossz tapasztalatok, illetve az irigység vagy a szolidaritás hiánya. Az interjúalanyok mindegyike legerősebbnek a romákkal, a migránsokkal és az LGBTQ+-közösséggel szembeni ellenérzéseket tartotta Magyarországon. A cigányellenességet többen a mindennapi beszéd részének érzik, de az LGBTQ+- és migránsellenességet is elfogadhatónak tartja a társadalom, ami az antiszemitizmus esetében viszont nem igaz. Egy LGBTQ+-közösség vezetője kiemelte, hogy míg a magyar kormány politikailag egyenrangúnak tekinti a zsidóságot, a romákat, az LGBTQ+-közösséget és a migránsokat nem.

A cigányellenesség a cigányságot alulról jövő gazdasági, kulturális és fizikai fenyegetésnek

tekinti, megnyilvánulása elsősorban a dehumanizációban és a negatív sztereotípiákkal való egyetértésben jelenik meg.⁶⁰ Egy fiatalokkal foglalkozó szakember az interjúk során ezt úgy fogalmazta meg, hogy az antiszemitizmus és a cigányellenesség gazdaságilag és társadalmilag is elhelyezik ezeket a csoportokat: míg az antiszemitizmus mögött a zsidók vélt vagy valós jobb helyzete felé érzett irigység áll, addig a cigányellenesség mögött inkább az attól való félelem, hogy az adott ember is a cigányság vélt vagy valós rossz helyzetébe kerülhet.

A 2015-ös menekültválsággal kapcsolatos kormányzati kommunikáció a menekülteket és bevándorlókat fizikai, biztonsági, egészségügyi, szociális, munkaerőpiaci és kulturális/civilizációs veszélyként állította be.⁶¹ A 2010-es évek közepétől az LGBTQ+-közösséggel kapcsolatos társadalmi attitűdökre is nagy hatással volt a kormány politikája és kommunikációja, amely kulturális, értékrendbeli és demográfiai veszélyként jelenítette meg az LGBTQ+ és a gender témáját.⁶²

59 Hann Endre és Róna Dániel, Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban (Budapest: TEV, 2019); Kende Anna et al., Romaellenesség és antiszemitizmus Magyarországon: Projektzáró tanulmány (Budapest: Political Capital, 2018); Republikon, Előítéletesség, antiszemitizmus: A ComAnCE projekt kutatási eredményei II (Budapest: Republikon Intézet, 2019).

60 Kende et al., Romaellenesség és antiszemitizmus Magyarországon; Vanja Ljubic et al., "Romaphobia: A unique phenomenon?," Romani Studies 22, no. 2 (2012): 141-52.

61 Barna, Ildikó and Hunyadi Bulcsú, Report on Xenophobia, Discrimination, Religious Hatred and Aggressive Nationalism in Hungary in 2015 (Budapest: Political Capital, 2016); Sik Endre et al., "Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban," Régió 24, no. 2, (2016): 81-108.

62 A Háttér Társaság oldalán láthatóak időrendben az egyes kormányzati megszólalások és cselekvések: <https://hatter.hu/hirek/a-magyar-allam-nem-hogy-nem-vedi-aktivan-alaassa-az-lmbtqi-emberek-szabadsagat-es-jogait>; Political Capital, A comparison of the anti-gender and anti-LGBTQ mobilisation in Hungary and Poland (Budapest: Political Capital, 2022).

3.1. Gyűlöletbeszéd és gyűlölet-bűncselekmények más kisebbségi csoportok ellen

A gyűlölet-bűncselekmények hivatalos száma elenyésző Magyarországon⁶³, bár a valós számuk minden bizonnyal és akár jelentősen meghaladja a statisztikákban szereplőket⁶⁴. A Belügyminisztérium ezeket az adatokat nem engedi kisebbségi csoportok szerint lebontani, viszont az EBESZ-nek küldött adatok és kutatások alapján ezek túlnyomó többsége romák elleni bűncselekmény, melyeket a homofób incidensek követnek.⁶⁵ Míg a romák elleni gyűlöletbeszédéről nincsenek adatok⁶⁶, az LMBTQ+-közösség tagjai nagy arányban tapasztalnak gyűlöletbeszédet⁶⁷.

A romák elleni diszkrimináció mindennapos és intézményes: a hétköznapi munkaeerőpiaci, lakhatási, egészségügyi, oktatási, gyámsági és rendészeti téren is éri őket diszkrimináció. A jogvédelemhez és érdekképviselővel való hozzáférés hiánya ezt tovább erősíti.⁶⁸

63 Belügyminisztérium, "Bűnügyi Statisztikai Rendszer".

64 FRA, Antisemitism.

65 Az Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) oldalán megtalálható adatok: <https://hatecrime.osce.org/hungary>.

66 Kende et al., Romaellenesség és antiszemizmus Magyarországon;

67 Luke Hubbard, Speak Out: A Survey of Online Anti-LGBT+ Hate Speech and Hate Crime (online, 2019). Letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://en.hatter.hu/publications/speak-out-a-survey-of-online-anti-lgbt-hate-speech-and-hate-crime>.

68 Király Júlia et al., Romák Magyarországon: A diszkrimináció kihívásai (Budapest: MRGE, 2021).

4. Antisze­mitizmus és az oktatás

4.1. Antisze­mitizmus és más előíté­letesség az iskolákban

A fiatalokkal foglalkozó szakemberek és a fiatalok egyetértettek abban, hogy nagyon iskolafüggő, hogy milyen mértékben van jelen az antisze­mitizmus. Abban is egyetértettek, hogy ha az antisze­mitizmus meg is jelenik a diákok között, a tanárok ritkán szereznek erről tudomást. Az iskolákban leginkább verbális formában jelenik meg az antisze­mitizmus, amely forrásaként sok fiatalokkal foglalkozó szakember interjúalanyunk egyrészt a felszínes, online információfogyasztást, másrészt az otthoni mintákat nevezte meg. Szerintük az iskolai antisze­mita megnyilatkozások mögött többségében nem állnak antisze­mita érzések, inkább lázadás a tiltások ellen, tudatlanság, vagy a „zsidó” mint szitokszó használata (ugyanígy jelennek meg a „cigány” és a „buzi” szavak is). Többekben felmerült a kérdés, hogy az ilyen megnyilatkozás mennyiben tekinthető antisze­mitának. Ritkán megjelennek a zsidóság történelme és hagyományai iránt jobban érdeklődő, azokat jobban ismerő diákok részéről klasszikus antisze­mita narratívák is. A holokauszt témájával kapcsolatban a nem antisze­mita diákoknak is gyakran vannak ellenérzései, nem értik, mi közük van hozzá, miért kell tanulni róla. A fiatalok kiemelték, hogy számukra sokszor nem egyértelmű, hogyan lehetne korrekt módon beszélni a társadalmilag érzékeny témákról.

Az interjúalanyok szerint a cigányellenesség erősebben jelenik meg az iskolákban, mint az antisze­mitizmus. Több fiatalokkal foglalkozó szakember kiemelte, hogy a politikailag gerjesztett társadalmi polarizáció és a kormányzati kampányok is hatással vannak a fiatalokra, amit jól példáz a 2015-ös menekültellenes kampány nyomán a diákok körében felerősödő migránsellenesség.

4.2. Zsidósággal, antisze­mitizmussal és a holokauszttal kapcsolatos témák a tantervben

A kormány 2012-ben új Nemzeti alaptantervet (NAT) és egységes tankönyvrendszert hozott létre, amely során egyeztetette⁶⁹ a releváns tantervi változtatásokat a zsidó civil szervezeteket és hitközségeket magában foglaló Zsidó Közösségi Kerekasztallal⁷⁰. A tantervet 2020-ban ismét módosították, ám ekkor nem vonták be a Kerekasztalt. Bár nem távolítottak el részeket a zsidó történelemből, a tananyagba bekerültek antisze­mita történelmi szereplők (pl. Wass Albert vagy Nyíró József).⁷¹ Az antisze­mitizmus visszaszorításához szükséges témák, például az emberi jogok, a kritikus gondolkodás, az elfogadás és a kultúrák közötti párbeszéd oktatása nem megfelelő, nemcsak a tanterv hiányosságai miatt, hanem a tanároknak nyújtott megfelelő támogatás, útmutatás hiánya miatt sem.⁷²

69 Krausz Viktória, „Tájé­kép tankönyv­viták közben,” Szombat folyóirat, 2015. március 24. <https://www.szombat.org/politika/tajkep-tankonyvvitak-kozben>.

70 Szunyogh Szabolcs, Áttekintés a Nemzeti alaptan­tervvel, a kerettan­tervekkel és a tankönyvekkel kapcsolatban (Budapest: TEV, 2015).

71 NOA, Nemzeti jelentés az antisze­mitizmus elleni és a zsidó élet támogatását célzó kormányzati intézkedésekről, 14.

72 NOA, Nemzeti jelentés az antisze­mitizmus elleni és a zsidó élet támogatását célzó kormányzati intézkedésekről, 24.

Több interjúalany kifogásolta a Nemzeti alaptantervet, mert kikerültek belőle olyan szerzők, akiken keresztül hatékonyan lehetne beszélni a diákokkal a holokausztról és az antiszemitizmusról.

4.3. Az oktatás szerepe és lehetőségei az antiszemitizmus és más előítéletesség csökkentésében

Kutatások kimutatták, hogy középiskolában a diákok előítéletességére nagy hatással van az, hogy közösségükben az előítéletességet vagy az elfogadást érzékelik-e normának. Míg általában a többség inkább nem előítéletes, ha a közösséget inkább annak tartják, az közös normává teszi az előítéletességet.⁷³ A csoportközi és csoporton kívüli kapcsolatok létesítése is elősegíti, hogy ne az előítéletek váljanak közösségi normává az iskolában.⁷⁴ A tanároknak és az iskolának is kiemelt szerepe van tehát az előítéletek csökkentésében. Feltételezhető, hogy ha egy tanár képes támogatni az előítéletességet elutasító, befogadó közösségi normák kialakulását a diákok között, például teret adva a közösségben eleve meglévő ilyen hangoknak, az nagy eséllyel csökkenti a diákok előítéletességét.⁷⁵

Az oktatást több interjúalany az előítéletek csökkentésének egyik legfontosabb eszközeként határozta meg, mivel ezzel lehet fiatalokat nagy számban, célzottan elérni. Fontos tantárgynak látták ebből a szempontból az idegennyelv-oktatást, az emberi jogi nevelést, valamint a fiatalok kiemelték a kritikus gondolkodást, az álhírek felismerésének képességét és az önismeretet. Kiemelten fontos szerintük

a tanárok képzése is, hogy megfelelően tudjanak reagálni a diákok közt megjelenő előítéletességre. Több interjúalany szerint jól működnek az érzékenyítés szempontjából a civil szervezeti projektnapok, a kulturális, művészeti és a személyes találkozásokon alapuló programok. Többben kiemelték, hogy az előítéletek csökkentése lassú folyamat, sok időbe és energiába telik, alapvetően személyes beszélgetésekkel lehet eredményes, és fontos a teljes tanári kart bevonni ebbe.

Több interjúalany szerint a tapasztalatok azt mutatják, hogy az antiszemitizmust nem lehet tiltással visszaszorítani, mert ez csak elnyomja az előítéletességet, nem számolja fel azt, és a tiltás elleni lázadáshoz vezet. Ugyanakkor többek szerint a direkt érzékenyítés is könnyen kontraproduktív lehet, ha rossz eszközt választunk hozzá. A tényalapú információátadásnál sokkal eredményesebbek az érzelmi átélésre, empátiára és személyes kapcsolatteremtésre alapuló módszerek. Többek tapasztalata szerint például a holokauszttal kapcsolatos érzékenyítés nem működik jól száraz tényekkel és adatokkal, hanem inkább személyes történetekkel, amelyekhez a diák tud kapcsolódni. Nagyon erős ugyanakkor a traumára építő narratíva, ami a fiatalok esetében sokszor nem célravezető.

Az egyik fiatalokkal foglalkozó szakember véleménye szerint egy diákközösségben általában nem az előítéletesek és nem is az elfogadók vannak többségben, hanem azok, akik nem gondolnak semmit a kérdéstről. Az oktatás célja így részben az kell, hogy legyen, hogy őket a helyes oldalra állítsa, hogy érző és szolidáris embereket neveljen.

Az oktatás lehetőségei az előítéletek

73 Váradi, Luca, "Youths Trapped in Prejudice: Hungarian Adolescents' Attitudes Towards the Roma," *Politische Psychologie*, 2014: 61-83; Váradi, Luca et al., "Whose Norms, Whose Prejudice? The Dynamics of Perceived Group Norms and Prejudice in New Secondary School Classes," *Frontiers in Psychology* 11, (2021): 1-17.

74 Váradi et al., *Whose Norms, Whose Prejudice?*.

75 Váradi et al., *Whose Norms, Whose Prejudice?*.

csökkentésére Magyarországon több interjúalany szerint több szempontból korlátozottak. Az oktatási rendszer válságban van, ami megmutatkozik a pedagógushiányban, a nagylétszámú osztályokban, a központosított irányításban, a NAT változásaiban és az általános időhiányban. Bár az iskolák egy része fontosnak tartja, hogy fellépjen az előítéletek ellen, a fenti tényezők mellett a megfelelő ismeretek és módszerek hiánya is hátráltatja ezt.

Az oktatás fontosságának hangsúlyozása mellett az interjúalanyok több lehetséges módot is meghatároztak az előítéletek és ezen belül az antiszemitizmus csökkentésére. Ilyen például a közösségépítés, az önismeret, a sokféleség megtapasztalása. Az antiszemitizmus csökkentésében külön is segíthet, ha az embereknek van esélyük megismerni a zsidó vallást és kultúrát, kapcsolatba kerülni zsidó személyekkel. Emellett a fiatalok között, de társadalmi szinten is kiemelten fontos a kisebbségek megfelelő reprezentációja a médiában és a fellépés a kisebbségekkel szembeni sértő és gyűlöletkeltő narratívákkal szemben.

szembeni ellenérzések illetve általában az előítéletek témájában pedig az UCCU Alapítvány, a Menedék Egyesület, a Labrisz Egyesület, a Szimpozion Egyesület, a Demokratikus Ifjúságért Alapítvány, az Emberi Jogi Nevelők Hálózata, a Down Alapítvány, a Menhely Alapítvány, a Független Színház, valamint az Amnesty International Magyarország.⁷⁶

A tankönyveken kívül több digitális oktatóanyag is a tanárok rendelkezésére áll a zsidósággal és a holokauszttal kapcsolatban. Ezek megfelelő felhasználásához szükséges azonban a tanárok módszertani továbbképzése, megismertetésük a digitális tananyagokkal. Ezek mellett egyrészt szükséges az iskolák számára megfelelő technikai hátteret biztosítani az ilyen tananyagok használatához, másrészt a kerettantervek, a tananyagok és az óraszámok megfelelő kialakítása.⁷⁷ Valamint olyan környezet kialakítása az oktatásban és a közéletben, amely nem készíti öncenzúrára a tanárokat és az iskolaigazgatókat az oktatásirányítási szervek, a politika vagy a szülők reakciójától tartva, hanem ösztönzi és támogatja őket abban, hogy aktívan fellépjenek az előítéletek csökkentéséért és a kisebbségi csoportok megismertetéséért.

4.4. Oktatási anyagok és programok

Több civil szervezet hozott már létre az előítéletek csökkentésében segítséget nyújtó oktatási anyagokat vagy tart/tartott rendszeresen iskolai foglalkozásokat fiatalokkal foglalkozó szakemberek számára. Ilyenek például – a teljesség igénye nélkül – az antiszemitizmus témájában a Zachor Alapítvány, a Haver Alapítvány, a Centropa Alapítvány és a Tett és Védelem Alapítvány; más kisebbségekkel

⁷⁶ Euroguide, Hogyan beszéljünk fiatalokkal érzékeny társadalmi kérdésekről? - Ötletgyűjtemény és módszertani segédanyag fiatalokkal foglalkozó szakemberek számára kiadvány (online, 2021). letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://euroguide-toolkit.eu/language-select/hu/hu-kezikonyv-bevezeto/>.

⁷⁷ Mezei Mónika, "Holokausztoktatás online. Közművelődési intézmények, közgyűjtemények és civil szervezetek online oktatási anyagai," in A Holokauszt, az iskola és a tanár, szerk. Forrás-Bíró Aletta (Budapest: OKFI, 2016).

Hivatkozások

- 24.hu. “Állami támogatásból vett dobogókői telket a Kitörés túra szervezője, de senki sem árulja el, hol épül fel a turistaház.” 24.hu, 2023. október 31. . <https://24.hu/kozelet/2023/10/31/hazajaro-honismereti-es-turista-egylet-egyesulet-kitores-tura-allami-tamogatas-bethlen-gabor-alapkezo-moys-zoltan-dobogoko-turistahaz/>.
- 444. “A Mazsihisz elnöke Orbánnak: Vonják vissza utcáinkról és tereinkről a plakátokat!” 444, 2017. július 6. <https://444.hu/2017/07/06/a-mazsihisz-elnoke-orbannak-vonjak-vissza-utcainkrol-es-tereinkrol-a-plakatokat>.
- ATV. “Szijjártó Péter: azok az antiszemiták, akik azt állítják, Soros Györggyel a vallása miatt vitatkozik a kormány.” ATV, 2020. július 23. <https://www.atv.hu/belfold/20200723/szijjarto-peter-azok-az-antiszemitak-akik-azt-allitjak-soros-gyorggyel-a-vallasa-miatt-vitatkozik-a-kormany>.
- Bálint Kata, Hunyadi Bulcsú, László Róbert és Molnár Csaba. „Minél jobbra, minél jobban” – A magyar (szélső)jobb 100 évvel Trianon után. Budapest: Political Capital, 2020. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/pc_boll_minel_jobbra_minel_jobban_2020.pdf.
- Barna Ildikó and Hunyadi Bulcsú. *Report on Xenophobia, Discrimination, Religious Hatred and Aggressive Nationalism in Hungary in 2015*. Budapest: Political Capital, 2016. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/Report%20on%20xenophobia_Hungary_2015_Final.pdf.
- Barna Ildikó and Knap Árpád. “An exploration of coronavirus-related online antisemitism in Hungary using quantitative topic model and qualitative discourse analysis.” *East European Journal of Society and Politics* 7, no. 3 (2021): 80-100. <https://intersections.tk.hu/index.php/intersections/article/view/801>.
- Barna Ildikó, Kohut Tamás, Michał Bilewicz, Olga Gyarfášová, Jiří Kocián, Grigorij Mesežnikov and Maria Babińska. *Survey on antisemitic prejudice in the Visegrad countries*. Budapest: Tom Lantos Institute, 2022. <https://tomlantosinstitute.hu/files/en-205-sapvc-20220420-done-rc-online-new.pdf>.
- Barna, Ildikó and Félix Anikó, ed. *Modern Antisemitism in the Visegrád Countries*. Budapest: Tom Lantos Institute, 2017. https://www.academia.edu/82257051/Modern_Antisemitism_in_the_Visegr%C3%A1d_Countries.
- Barna, Ildikó and Knap Árpád. “Antisemitism in Contemporary Hungary: Exploring Topics of Antisemitism in the Far-Right Media Using Natural Language Processing.” *Theo Web Academic Journal of Religious Education* 18, no. 1 (2019): 75-92. <https://www.theo-web.de/ausgaben/2019/18-jahrgang-2019-heft-1/news/antisemitism-in-contemporary-hungary-exploring-topics-of-antisemitism-in-the-far-right-media-using>.

- Berend Nóra. “Renationalized History and Antisemitism in Hungary” *Israel Journal of Foreign Affairs* 16, no. 2 (2022): 216-28. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23739770.2022.2092983>.
- Bét Orim. “A Bét Orim története.” letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://betorim.hu/kozosseg/dokumentumok/a-bet-orim-tortenete/>.
- Bíró-Nagy András and Boros Tamás. “Jobbik going mainstream: Strategy shift of the far-right in Hungary.” In *Extreme right in Europe*, edited by Jamin Jerome, 243-63. Brüsszel: Bruylant, 2016.
- EMIH. “Bemutató: Az Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség.” letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://zsido.com/emih/bemutakozas/>.
- Euroguide. *Hogyan beszéljünk fiatalokkal érzékeny társadalmi kérdésekről? - Ötletgyűjtemény és módszertani segédanyag fiatalokkal foglalkozó szakemberek számára kiadvány*. Online, 2021. <https://euroguide-toolkit.eu/language-select/hu/hu-kezikonyv-bevezeto/>
- Félix Anikó. *Antiszemita incidensek jelentés 2019-2020*. Budapest: Mazsihisz, 2020. https://mazsihisz.hu/files/public/filecache/ma__medialibrary_media/656/7656/antiszemita_incidensek_2019-2020_hun%20FINAL.pdf.
- FRA. *Antisemitism: Overview of antisemitic incidents in the European Union 2011-2021*. Bécs: FRA, 2022. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-antisemitism-overview-2011-2021_en.pdf.
- Hann Endre és Róna Dániel. *Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban*. Budapest: TEV, Medián, 2015. https://tev.hu/wp-content/uploads/2014/04/Median_2015_HU_web.pdf.
- Hann Endre és Róna Dániel. *Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban*. Budapest: TEV, 2019. https://tev.hu/wp-content/uploads/2019/07/TEV_Antiszemitizmus2018-Median_72dpiKE%CC%81SZ.pdf.
- Héjj Dominik. “The rebranding of Jobbik.” *New Eastern Europe* 29, no. 6 (2017): 83–90. <https://www.ceeol.com/content-files/document-637646.pdf>.
- HVG. “Így válaszolt Orbán a Mazsihisz-elnöknek, aki a Soros-kampány leállítására kérte.” *HVG*, 2017. július 7. https://hvg.hu/itthon/20170707_orban_mazsihisz_valasz.
- HVG. “Szijjártó a Jerusalem Postnak: Nem azért utáljuk Sorost, mert zsidó.” *HVG*, 2019. február 21. https://hvg.hu/vilag/20190221_Szijasrt_a_Jerusalem_Postnak_Nem_azert_utaljuk_Sorost_mert_zsido.
- IHRA. „Az antiszemizmus IHRA által elfogadott munkadefiníciója.” letöltés dátuma: 2023. december. 19. <https://www.holocaustremembrance.com/hu/resources/working-definitions-charters/az-antiszemizmus-ihra-altal-elfogadott-munkadefinicioja>.
- Kende Anna, Nyúl Boglárka, Hadarics Márton, Wessenauer Veszna és Hunyadi Bulcsú. *Romaellenesség és antiszemizmus Magyarországon: Projektzáró tanulmány*. Budapest: Political Capital, 2018. <https://archive.jpr.org.uk/object-668>.
- Király Júlia, Bernáth Gábor és Setét Jenő. *Romák Magyarországon: A diszkrimináció kihívásai*.

Budapest: MRGE, 2021. https://minorityrights.org/wp-content/uploads/2021/03/MRG_Rep_RomaHung_HU_Mar21_E.pdf.

- Kovács András and Fischer György. *Antisemitic Prejudices in Europe: Survey in 16 European Countries*. Budapest: Action and Protection League, 2021. https://apleu.org/files/2021/09/Antisemitic_prejudice_in_Europe_Vol2_Country_Reports-web-s.pdf.
- Kovács András és Barna Ildikó. *Zsidók és zsidóság Magyarországon 2017-ben: Egy szociológiai kutatás eredményei*. Budapest: Szombat, 2017. <https://www.szombat.org/files/2019/05/Zsidok-es-zsidasag-Magyarorszagon-2017-ben.pdf>.
- Kovács András, szerk. *Zsidók a mai Magyarországon. Az 1999-ben végzett szociológiai felmérés eredményei*. Budapest: Múlt és Jövő Kiadó, 2002.
- Kovács András. *Stranger at hand. Antisemitic prejudices in post-communist Hungary*. Leiden: Brill, 2011.
- Krausz Viktória. "Tájkép tankönyvviták közben." *Szombat folyóirat*, 2015. március 24. <https://www.szombat.org/politika/tajkep-tankonyvvitak-kozben>.
- Ljubic, Vanja, Paul Vedder, Henk Dekker and Mitch van Geel. "Romaphobia: A unique phenomenon?." *Romani Studies* 22, no. 2 (2012): 141-52.
- Luke Hubbard. *Speak Out: A Survey of Online Anti-LGBT+ Hate Speech and Hate Crime*. online, 2019. Letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://en.hatter.hu/publications/speak-out-a-survey-of-online-anti-lgbt-hate-speech-and-hate-crime>.
- Magyar Labdarúgó Szövetség. "Közlemény az Euro 2020 három magyar mérkőzése kapcsán hozott fegyelmi döntés háttéréről." letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://szovetseg.mlsz.hu/hir/kozlemeny-az-euro-2020-harom-magyar-merkozese-kapcsan-hozott-fegyelmi-dontes-hattererol>.
- MAOIH. "Bemutakozás: Az orthodoxia rövid története." letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://maoih.hu/bemutakozas/orthodoxia-tortenete/>.
- Mazsihisz. "Magyar zsidó történelem az ókortól napjainkig." letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://mazsihisz.hu/a-zsidosagrol/tortenelem/magyar-zido-tortenelem/magyar-zido-tortenelem-az-okortol-napjainkig>.
- Mezei Mónika. "Holokausztoktatás online. Közművelődési intézmények, közgyűjtemények és civil szervezetek online oktatási anyagai." In *A Holokauszt, az iskola és a tanár*, szerk. Forrás-Bíró Aletta. Budapest: OKFI, 2016. https://ofi.oh.gov.hu/sites/default/files/attachments/a_holokauszt_az_iskola_es_a_tanar_0.pdf.
- Miniszterelnöki honlap. "Zéró tolerancia van az antiszemitizmussal szemben." letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/zero-tolerancia-van-az-antiszemitizmussal-szemben/>.

- NOA. *Nemzeti jelentés az antiszemizmus elleni és a zsidó élet támogatását célzó kormányzati intézkedésekről*. Brüsszel: NOA és CEJI, 2022. <https://archive.jpr.org/object-3569>.
- Political Capital. *A comparison of the anti-gender and anti-LGBTQI mobilisation in Hungary and Poland*. Budapest: Political Capital, 2022. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/bejegyzesek/Zinc%20gender%202022/Full%20Report_Anti-gender%20and%20anti-LGBTQI%20mobilisation%20in%20Hungary_PolCap_2022-07-21.pdf.
- Republikon. *Előítéletesség, antiszemizmus: A ComAnCE projekt kutatási eredményei II*. Budapest: Republikon Intézet, 2019. <http://republikon.hu/media/84273/20-08-25-republikon-eloiteletesseg-es-antiszemizmus.pdf>.
- Sharansky, Natan. "3D Test of Anti-Semitism: Demonization, Double Standards, Delegitimization." *Jewish Political Studies Review* 16, no. 3-4 (2004).
- Sik Endre, Simonovits Bori és Szeitl Blanka. "Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban." *Régió* 24, no. 2, (2016): 81-108. <https://core.ac.uk/download/pdf/270160679.pdf>.
- Szim Salom. "Kik vagyunk?." letöltés dátuma: 2023. december 19. <https://www.szimsalom.hu/bemutakozunk/kik-vagyunk/>.
- Szunyogh Szabolcs. *Áttekintés a Nemzeti alaptantervvel, a kerettantervekkel és a tankönyvekkel kapcsolatban*. Budapest: TEV, 2015. <https://tev.hu/wp-content/uploads/2015/12/NAT-kutatas-2015.pdf>.
- Telex. "UEFA: We have not permitted the use of Greater Hungary symbols at football matches." *Telex*, March 22, 2022. <https://telex.hu/english/2023/03/22/uefa-we-have-not-permitted-the-use-of-greater-hungary-symbols-at-football-matches>.
- TEV. *Antiszemita gyűlölet-bűncselekmények és incidensek Magyarországon: 2020. éves rövid jelentés*. Budapest: TEV, 2020. https://tev.hu/wp-content/uploads/2021/07/TEV-eves-rovid_2020_72dpi-1.pdf.
- Uszkiewicz Erik. "Anomalies in the application of law related to hate crimes." *Hungarian Journal of Legal Studies* 61, no. 3 (2021): 325-41. <https://akjournals.com/view/journals/2052/61/3/article-p325.xml>.
- Váradi Luca. "Youths Trapped in Prejudice: Hungarian Adolescents' Attitudes Towards the Roma." *Politische Psychologie*, 2014: 61-83.
- Váradi Luca, Barna Ildikó and Németh Renáta. "Whose Norms, Whose Prejudice? The Dynamics of Perceived Group Norms and Prejudice in New Secondary School Classes." *Frontiers in Psychology* 11, (2021): 1-17. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2020.524547/full>.

Projekt tények

Időtartam

2023/01-2025/01

Program

Citizens, Equality, Rights
and Values (CERV)

Támogatási szerződés száma

101084724

Koordinátor

Polylogos Association

KÖVESS MINKET
ÉS TUDJON MEG TÖBBET
A LEGÚJABBUNKRÓL
FEJLESZTÉSEKET

Funded by
the European Union

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Commission's Citizens, Equality, Rights and Values Programme. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.